

УДК 343.98.067:351.74

**Ю. В. Лаврик,
М. В. Стацак****МІСЦЕ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ОПИТУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ**

Досліджено питання використання можливостей розвідувального опитування в практиці діяльності підрозділів карного розшуку. Виділено його особливе місце і виключна роль в загальній системі оперативно-розшукових заходів. Проаналізовано законодавче закріплення права на використання розвідувального опитування в оперативно-розшуковій діяльності. Визначено об'єктивні фактори, що знижують ефективність отримання працівниками карного розшуку первинної оперативно-розшукової інформації. Запропоновано авторське визначення терміна «розвідувальне опитування», надано ряд пропозицій щодо визначення шляхів найбільш ефективного використання його результатів.

Ключові слова: оперативно-розшукові заходи, розвідувальне опитування, оперативно-розшукова діяльність, карний розшук.

Серед оперативних підрозділів Міністерства внутрішніх справ України, наділених правом здійснювати оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД), підрозділи карного розшуку (далі – КР) є найбільш відомою в державі службою протидії загальнокримінальній злочинності з використанням усього комплексу оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ).

Використання оперативними працівниками всього комплексу сил, засобів, методів і форм ОРД залежить, насамперед, від особливостей оперативної обстановки, специфіки середовища функціонування кожного окремого підрозділу КР.

Для виконання поставлених завдань підрозділи КР намагаються постійно вдосконалювати професійну майстерність з використання форм і методів ОРД, більш ефективно проводити ОРЗ за їх допомогою.

Пошук та отримання оперативно-розшукової інформації з метою успішної протидії загальнокримінальній злочинності та в інтересах кримінального судочинства є однією з основних функцій, покладених на підрозділи КР. Серед найефективніших та найпоширеніших ОРЗ, які використовують оперативні працівники КР у своїй діяльності для отримання згаданої інформації, особлива роль належить розвідувальному опитуванню, право на проведення якого забезпечується Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». За нашими даними, близько 75 % оперативно значущої інформації отримано саме шляхом проведення цього оперативно-розшукового заходу¹.

¹ Емпіричні дані отримано шляхом вивчення оперативно-розшукових справ та інтерв'ювання працівників карного розшуку.

З огляду на вищевикладене, вважаємо доцільним більш докладно розглянути питання особливостей використання розвідувального опитування підрозділами КР.

Особливості використання методів, сил та засобів підрозділів КР у протидії різним видам злочинності розглядалися у кандидатських дисертаціях М. М. Андрєєва, Г. П. Гарасима, Л. А. Герасименка, М. І. Данилюка, О. О. Деревягіна, О. М. Ємця, В. В. Єфімова, О. Ю. Заблоцької, Б. А. Керницького, В. В. Максимова, О. В. Максимова, Р. В. Мукоїди, В. В. Ноніка, І. С. Огерука, О. О. Руденка, А. М. Ханькевича, І. Ф. Хараберюша, О. М. Чистолінова, О. О. Шевчука, Р. А. Яцківа та ін.

Втім, незважаючи на науковий доробок вказаних науковців, питанню, порушеному в цій статті, приділено недостатньо уваги. Це завдання лише частково вирішувалося в дисертаційних дослідженнях О. С. Геращенко [1], М. М. Руденка [2] та М. О. Янкового [3]. Зазначені обставини обумовили вибір теми дослідження та свідчать про її актуальність як для теоретико-прикладного аналізу оперативно-розшукового аспекту протидії загальнокримінальній злочинності підрозділами КР, так і для визначення нових підходів до практичної складової питання.

Мета статті – визначити та комплексно дослідити місце розвідувального опитування в системі ОРЗ, що використовуються працівниками КР під час оперативного обслуговування середовища функціонування, розробити на цій основі пропозиції щодо оптимізації використання оперативно-розшукового заходу в практичній діяльності підрозділів КР.

Основним елементом структури підрозділів КР є їх сектори на рівні міськ- та райвідділів ОВС. Традиційно існує два види спеціалізації діяльності підрозділів КР: зональний та лінійний [4, с. 18–19]. Іноді в деяких підрозділах (територіях оперативного обслуговування) КР використовується змішаний тип спеціалізації – зонально-лінійний.

Суть зональної (територіальної) спеціалізації полягає в тому, що кожний працівник КР на закріпленій за ним території організовує і проводить весь комплекс ОРЗ щодо попередження, виявлення і припинення всіх злочинів, боротьба з якими віднесена до компетенції КР. Це вимагає від нього глибокого знання оперативної обстановки, освоєння всього комплексу прийомів і методів щодо протидії злочинності. Як правило, цей принцип спеціалізації домінує в районах зі значною кількістю невеликих населених пунктів і переважно у сільській місцевості сільгоспрайонів.

Аналіз думок оперативних працівників та науковців дозволяє виявити недоліки зональної спеціалізації: наявність великої кількості функціональних обов'язків щодо ліній роботи, що знижує рівень оперативної готовності; зниження конкретності визначення об'єктів, що потребують першочергової уваги з боку негласних джерел.

При лінійній спеціалізації особовий склад КР ділиться на підрозділи (відділи, відділення, групи), на кожен з яких покладаються обов'язки: здійснення оперативно-розшукової роботи серед певних груп населення або категорій осіб, які становлять оперативний інтерес; по боротьбі з окремими, найбільш небезпечними або поширеними, злочинними проявами; за окремими напрямками оперативно-розшукової діяльності.

За принципом лінійної спеціалізації побудована система підрозділів КР в МВС, регіональних ГУМВС (УМВС), міських управліннях і відділах внутрішніх справ великих міст (як правило таких, що мають районну структуру).

Зонально-лінійний (змішаний) тип спеціалізації полягає в одночасному закріпленні за оперативним працівником як визначеної території, так і лінії діяльності.

Крім цього, слід зазначити, що підрозділи КР у процесі оперативного обслуговування закріплених територій та «ліній» не тільки попереджають, виявляють і припиняють злочини, але й реагують на заяви про них, що надходять до ОВС. Це суттєво накладає істотний відбиток на організацію і тактику ОРД.

З огляду на викладене, маємо зазначити, що у зв'язку з цим доволі часто оперативному працівникові доводиться вирішувати величезне коло завдань, що іноді негативно впливає на раціональне використання службового часу і в кінцевому підсумку позначається на незначній ефективності отриманих результатів. У цьому випадку дуже гострим стає питання ефективного розподілення робочого часу оперативного працівника і питання своєчасного отримання оперативно-розшукової інформації, що становить інтерес для ОВС.

У практичній діяльності підрозділів КР можна виділити специфічні, відносно стійкі фактори, що знижують ефективність отримання оперативними працівниками оперативно-розшукової інформації. Серед таких, що найбільш негативно впливають на результативність роботи вказаних підрозділів, можна назвати: недостатній досвід оперативної роботи працівників КР; слабкі оперативні позиції на закріпленому напрямку роботи; неефективне перекриття зон та об'єктів роботоздатною агентурою або, взагалі її фактичну відсутність; специфіку географічних, демографічних та інших особливостей окремої території; традиційні комунікативно-психологічні та культурні особливості населення; недостатність методичного забезпечення діяльності КР щодо протидії злочинності тощо.

Вивчення нами досвіду практичної діяльності підрозділів КР показало, що у значній більшості випадків саме використання розвідувального опитування набуло статусу найбільш розповсюдженого, простого і разом з тим доступного і дієвого способу здобуття оперативно-розшукової інформації для виконання поставлених завдань.

Фундаментальною базою правового регулювання використання розвідувального опитування в практичній діяльності підрозділів КР

служить Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [5] (далі – Закон про ОРД). Слід підкреслити, що цей Закон є вищим юридичним актом, що регулює суспільні відносини в ОРД. Норми самого Закону про ОРД є ключовими, оскільки визначають зміст оперативно-розшукової діяльності, здійснюваної на території держави, і закріплюють систему гарантій законності під час проведення оперативно-розшукових заходів. Слід також зазначити, що з метою визначення особливостей правового регулювання розвідувального опитування, які визначають його поширеність у системі ОРЗ, підрозділам КР у системі органів внутрішніх справ Законом про ОРД надано право здійснювати оперативно-розшукову діяльність.

Вказаний Закон є первинним нормативно-правовим актом, який закріплює право проводити опитування осіб для вирішення завдань ОРД. Термін «опитування» в ньому розглядається з точки зору права суб'єкта ОРД проводити дію, спрямовану на отримання мовленнєвих даних, що становлять інтерес для оперативних підрозділів, а саме: опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу (п. 1 ст. 8); отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і держави (п. 15 ст. 8).

На нашу думку, головною підставою проведення опитування у практиці діяльності підрозділів КР є «потреба в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави», що виділено законодавцем у п. 3 ст. 6 Закону, а також необхідність у перевірці оперативно значущої інформації, що надійшла про: загальнокримінальні злочини, що готуються; осіб, які готують вчинення злочину; осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання; осіб безвісно відсутніх; реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя (п. 1 ст. 6).

На відміну від ряду інших ОРЗ, ч. 5 ст. 8 Закону встановлена можливість тимчасової передачі прав щодо виконання окремих доручень під час вирішення завдань ОРД працівникам інших підрозділів, що вказує на можливість використання допомоги додаткових суб'єктів при проведенні розвідувального опитування. Це часто дозволяє оперативному працівнику КР вирішувати як проблему ефективного використання службового часу, так і в разі інших обставин (наприклад, зашифрування заходу або необхідності використання спеціальних знань фахівця) використовувати допомогу інших осіб, які епізодично залучаються до проведення окремих ОРЗ.

Безперечний інтерес у плані використання можливостей розвідувального опитування підрозділами КР викликає також те, що в п. 7

ст. 8 Закону про ОРД для виявлення і фіксації слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину закріплена можливість негласного отримання розвідувальної інформації. Таким чином, законодавцем закріплено право негласного проведення розвідувального опитування в необхідних випадках.

Можемо стверджувати, що законодавець логічно припускає таку класифікацію розвідувального опитування від рівня конспірації заходу – гласне або негласне.

Залежно від об'єкта оперативного інтересу допускається використання зашифрованого розвідувального опитування з метою недопущення витоку інформації, але водночас досягнення позитивного результату від ОРЗ.

Об'єктами опитування є особи, які можуть бути інформовані про осіб і факти, що становлять оперативний інтерес. Ці джерела інформації умовно можна поділити на дві групи:

1. Особи, які потенційно можуть мати пряме відношення до кримінальної події (організатори, виконавці, співучасники, навідники, підозрювані), або є їх зв'язками різного ступеня, які не мають відношення до кримінальної діяльності, але можуть поінформувати названих об'єктів про оперативну зацікавленість з боку КР (члени сім'ї, друзі, товариші по службі, сусіди, знайомі тощо).

2. Особи, які не пов'язані зі злочинним середовищем або з особами, котрі становлять оперативний інтерес для конкретної кримінальної події, але внаслідок сформованої ситуації можуть мати певну оперативно значущу інформацію. Вони утворюють найбільш численну групу опитуваних (свідки, очевидці, фахівці-експерти, різні категорії законослухняних громадян, які нестерпно ставляться до будь-яких протиправних проявів, а також родичі, сусіди, знайомі, колеги по роботі осіб, зазначених у п. 1).

Основні переваги розвідувального опитування перед іншими ОРЗ полягають у тому, що воно, володіючи основними властивостями оперативно-тактичних прийомів, спільних з іншими спеціальними методами отримання інформації, водночас є самостійним розшуковим заходом в ОРД і займає важливе місце в реалізації її цілей.

Сенс від отримання позитивних результатів розвідувального опитування зводиться до того, що вони часто вказують на найбільш вірогідні напрямки можливих наступних оперативно-розшукових, а також і кримінально-процесуальних дій. До того ж уміло проведене розвідувальне опитування не дублює слідчі дії, а доповнює і сприяє їх ефективному здійсненню.

Однією з головних переваг розвідувального опитування є також те, що проведення цього заходу не потребує від молодих працівників КР якихось виключних за складністю спеціальних навичок; формує в них уміння до встановлення та налагодження довірчих відносин (що в майбутньому стане неодмінно корисним при формуванні агентурної

мережі); не потребує значного матеріального підкріплення та фінансових витрат; легко планується або змінюється; не викликає підозр під час проведення; припускає можливість передоручення іншим працівникам або спеціалістам, економлячи при цьому час, сили і засоби оперативних підрозділів; розвиває професійні навички належного оформлення оперативного-розшукової документації тощо.

Важливим фактором у розумінні місця розвідувального опитування в практичній діяльності підрозділів КР є і фактор тактико-психологічного забезпечення розвідувального опитування, який полягає в установленні контактів з джерелами оперативної інформації, використанні їх психічного стану та обранні найбільш ефективних прийомів правомірного психологічного впливу. Тож нерідко залежно від цього працівники КР мають бути також спеціалістами у галузі психології, встановленні довірчих стосунків.

Досліджуючи проблему використання розвідувального опитування підрозділами КР, хотілося б зупинитися на питанні оформлення його результатів. Практика показує, що результати ОРЗ «розвідувальне опитування» оформляються довідкою (рапортом) оперативного працівника, в якій він викладає отриману інформацію шляхом переказу. Існує ряд проблем, що перешкоджають наданню результатів розвідувального опитування в органи досудового слідства, прокуратуру і в суд. До таких проблемних питань, в першу чергу, варто віднести той факт, що даний документ часто має гриф секретності, а також те, що його зміст викладено у вільній формі самим працівником КР і не містить жодних гарантій достовірності переказу.

З метою більш ефективного надання в органи досудового слідства, прокуратуру і в суд результатів ОРЗ, що проводиться, пропонується нормативно закріпити на підзаконному (відомчому) рівні правового регулювання ОРД документ (наприклад, акт про результати проведення розвідувального опитування), що фіксує результати проведення гласного ОРЗ «розвідувальне опитування» з метою спрощення його долучення до матеріалів повідомлення про злочин і подальшої перевірки через допит та оцінки поряд з іншими доказами.

Таким чином, нами встановлено, що, по-перше, розвідувальне опитування займає провідне місце в системі ОРЗ, які здійснюються підрозділами карного розшуку. По-друге, поширеність цього методу ОРД зумовлена особливостями його правового регулювання, зазначеними в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема тим, що розвідувальне опитування не обмежує конституційних прав та свобод людини і громадянина і, як правило, не потребує санкціонування. По-третє, на відміну від ряду ОРЗ підрозділи карного розшуку здатні проводити розвідувальне опитування самостійно, не використовуючи сил і засобів інших структурних підрозділів МВС України, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. По-четверте, розвідувальне опитування може проводитися в будь-якій з форм

як гласно, так і негласно. Відсутність технічних засобів не є підставою, що виключає або обмежує можливість проведення опитування.

Список використаних джерел: 1. Геращенко О. С. Тактико-психологічні засади розвідувального опитування : автореф. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 / Геращенко Олександр Сергійович. – Одеса, 2011. – 20 с. 2. Руденко М. М. Опитування в оперативно-розшуковій діяльності ОВС : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Руденко Михайло Михайлович. – Київ, 2011. – 19 с. 3. Янковий М. О. Тактичні засади допиту і розвідувального опитування: порівняльне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Янковий Микола Олександрович. – Одеса, 2007. – 17 с. 4. Попередження та розкриття злочинів підрозділами карного розшуку : підручник / за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка ; МВС України. – Київ : РВВ МВС України, 2000. – 392 с. 5. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лют. 1992 № 2135-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

Надійшла до редколегії 08.10.2014

Лаврик Ю. В., Стащак М. В. Место разведывательного опроса в деятельности подразделений уголовного розыска

Исследованы вопросы использования возможностей разведывательного опроса в практике деятельности подразделений уголовного розыска. Выделено его особенное место и исключительная роль в общей системе оперативно-розыскных мероприятий. Проанализировано законодательное закрепление права на использование разведывательного опроса в оперативно-розыскной деятельности. Определены объективные факторы, снижающие эффективность получения работниками уголовного розыска органов внутренних дел Украины первичной оперативно-розыскной информации. Предложено собственное определение термина «разведывательный опрос», представлен ряд предложений относительно определения путей наиболее эффективного использования его результатов.

Ключевые слова: оперативно-розыскные мероприятия, разведывательный опрос, оперативно-розыскная деятельность, уголовный розыск.

Lavryk Y. V., Stashchak M. V. The place of reconnaissance survey within criminal investigation divisions' activity

The place of reconnaissance survey within criminal investigation divisions' activity while crimes counteraction is researched.

The theme of the paper is the place of reconnaissance survey in the activity of criminal investigation divisions. The Objective of the paper is to identify and comprehensively research the place of reconnaissance survey in the system of operative and search measures used by criminal investigation divisions' officers in the process of operative service of environment functioning; to elaborate on this basis some proposals for optimizing the use of operative and search measure in the practice of criminal investigation divisions. Methods of the research are content analysis, sociological. The relevance of the paper is determined by insufficient elaboration of the issue of using reconnaissance survey in the practice of criminal investigation divisions. Results

of the research are revealed through the study the experience of the criminal investigation divisions; to analyze the works of scientists and operative and search legislation. The area of implementation is operative and search activity, criminal procedure, criminalistics. The practical importance of the paper is the fact that some provisions of the article may be used while writing monographs, educational and methodical textbooks for the needs of practical units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Conclusions: conducted research found out a special place of reconnaissance survey and its exceptional role in the overall system of operative and search measures. Objective factors reducing the effectiveness of obtaining operative and search information by criminal investigation divisions' officers are determined.

Keywords: operative and search measures, reconnaissance survey, operative and search activity, criminal investigation division.

